УДК 151.9.943

Шемчук Оксана

здобувач ступеня PhD науково-дослідного відділу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
va.shem@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-0641-0313>DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi14.175

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Анотація. В публікації викладено результати емпіричного дослідження формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України.

Отримані результати дають підстави визначити, що враховуючи змістове навантаження показників, які відображають характеристики кожного з виявлених типів професійного мислення майбутніх молодших інспекторів прикордонної служби, найбільш ефективним типом мислення є саме продуктивно-творчий тип, який здатний забезпечити повноцінно проведення адміністративно-юрисдикційної діяльності щодо забезпечення прикордонного контролю, спроможність до організації та узгодження дій як свої колег, так і старшими начальниками. В меншому ступені відповідають професійним вимогам показники ресурсно-рефлексивного типу мислення. Психологічні особливості адаптаційно-орієнтувального типу професійного мислення задовольняють лише початковий етап оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками майбутнього фахівця щодо здійснення ефективного прикордонного контролю. Таким чином, виявлений розподіл дозволяє зробити висновок про необхідність формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України за допомогою психологічних методів та засобів оптимізації його розвитку.

Ключові слова: професійна діяльність, професійне мислення, емпіричне дослідження.

Постановка проблеми. Якість професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів – жінок військовослужбовців Державної прикордонної служби України безпосередньо залежить від професіоналізму, набутого досвіду, культури мислення, насамперед професійного мислення (Робоча навчальна програма підготовки за спеціальністю «Молодий інспектор прикордонної служби», 2018). Головна специфіка їх професійної діяльності полягає у потребі забезпечувати систему заходів на залізничному, автомобільному, морському, річковому, паромному, повітряному та пішохідному сполученні через державний кордон України. З огляду на це, якісне виконання завдань прикордонного контролю не обмежене визначеним алгоритмом дій та не є рутинною механічною роботою складу зміни прикордонних нарядів щодо виявлення правопорушників і забезпечення безперебійного пропуску учасників міжнародного руху, тому вимагає неабияких навичок і досвіду, професійної підготовки та практики, сформованого професійного мислення.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У контексті прикладних аспектів вивчення процесу мислення суб'єкта та втілення результату цього процесу в діяльності науковці розглядають: проблематику критичного мислення (Києнко-Романюк, Халперн), радіантного мислення (Т. Бьюзен, Б. Бьюзен), дисциплінованого мислення (Фьюсел), творчого мислення (Богоявленська, Гілфорд, Кулюткін, Моляко, Роменець), практичного мислення (Завалишина, Кашапов, Теплов, Ягупова), технічного мислення (Кудрявцев, Кулюткін, Ломов, Решетніков), управлінського мислення (Гулова, Сидельников, Шемчук) та суто професійного мислення (Бичева, Гура, Джелілова, Засекіна, Зуєва, Кованов, Крушельницька, Луньов, Маркова, Пов'якель), яке

більшість авторів пов'язують із процесом професійного розвитку фахівця, набуття ним спеціальних професійних знань, умінь під час фахової підготовки та подальшої професіоналізації, що в сукупності уможливають забезпечити ефективне розв'язання професійно-зумовлених завдань, пошук та прийняття рішень у взаємозалежності з рівнем фахової підготовки, професійної компетентності та професіоналізму.

Не зважаючи на численні ґрунтовні праці з різних аспектів мислення, нами не виявлено емпіричних досліджень сформованості професійного мислення (далі – ПМ) у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), а тому **метою публікації** є викладення результатів емпіричного дослідження з окресленої теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під емпірикою формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України (ДПСУ), ми розуміємо дослідження практичних аспектів наукової організації, збір емпіричної інформації, осмислення результатів спостереження і експериментів, відкриття емпіричних законів, формування класифікацій (розбивка класу об'єктів на підкласи) на основі відповідних психологічних методик (Максименко, Носенко, 2008, & Моргун, Тітов та ін., 2012).

Результати, які були отримані за допомогою «Методики дослідження швидкості мислення», показали рівень швидкості мислення й рухливості нервових процесів досліджуваних – майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Отримані результати по групах досліджуваних засвідчили, що існують значущі відмінності в швидкості мислення та рухливості нервових процесів, зокрема у жінок ($32,3 \pm 5,4$) за високим рівнем розвиненості виявився значно нижчим за чоловіків ($35,2 \pm 6,5$, $p \leq 0,01$), за середнім рівнем – у групі чоловіків було виявлена значущо нижчий його рівень ($24,3 \pm 5,6$) у порівнянні з групою жінок ($26,2 \pm 5,3$, $p \leq 0,05$), за низьким рівнем – між досліджуваними групами не виявлено значущих відмінностей (табл. 1).

Таблиця 1

Швидкість мислення майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Рівні	Жінки ($M \pm \sigma$)	Чоловіки ($M \pm \sigma$)	p
високий	$32,3 \pm 5,4$	$35,2 \pm 6,5$	$p \leq 0,01$
середній	$26,2 \pm 5,3$	$24,3 \pm 5,6$	$p \leq 0,05$
низький	$15,5 \pm 4,7$	$14,9 \pm 5,3$	–

Примітка: p – асимптотичне значення, значущість t -критерію (p -рівень).

Результати дослідження за Методикою визначення спрямованості особистості (ОС) Б. Басса показали переважну орієнтацію в спрямованості особистості досліджуваних груп майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ, що представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Характеристика спрямованості особистості майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Тип спрямованості	Жінки ($M \pm \sigma$)	Чоловіки ($M \pm \sigma$)	p
на себе (НС)	$28,4 \pm 4,5$	$27,2 \pm 4,7$	–
на взаємодію (ВД)	$29,7 \pm 5,4$	$27,8 \pm 5,3$	$p \leq 0,05$
на завдання (НЗ)	$27,3 \pm 6,1$	$29,4 \pm 4,9$	$p \leq 0,05$

Примітка: p – асимптотичне значення, значущість t -критерію (p -рівень).

Отримані результати по групах досліджуваних майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ засвідчили, що за основними шкалами між групами виявлені окремі статистично значущі відмінності. Слід відмітити, що для групи досліджуваних жінок характерна більш виразна орієнтованість на взаємодію ($29,7 \pm 5,4$) – підтримувати стосунки з людьми за будь-яких умов, орієнтація на спільну діяльність і менш виразною є орієнтованість на себе ($28,4 \pm 4,5$) – пряму винагороду безвідносно до змісту роботи або діяльності, а найнижчою виявилася орієнтованість на

завдання ($27,3 \pm 6,1$) – вирішення ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю.

За «Коротким відбірковим тестом» Бузіна – Вандерліка (КОТ) було виявлено значущі відмінності ($p \leq 0,01$) між групами респондентів за рівнем сформованості розумових здатностей. Зазначимо, що чоловіки показали рівень вищий за середній (27,5 балів) порівняно з жінками, в яких виявлено середній рівень розвиненості розумових здатностей (25,8 балів). У зв'язку з цим майбутні молодші спеціалісти – жінки-військовослужбовці ДПСУ – характеризуються в цілому середнім рівнем загального інтелекту та мисленнєвих процесів, водночас визначено їх специфіку, яку наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Характеристика мисленнєвих процесів майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Параметри мислення	Жінки (К)	Чоловіки (К)	<i>p</i>
здатність до узагальнення	0,62	0,63	–
гнучкість мислення	0,64	0,71	–
здатність до переключення	0,53	0,76	$p \leq 0,05$
емоційність (відволікання)	0,82	0,47	$p \leq 0,01$
точність, сконцентрованість	0,63	0,82	$p \leq 0,05$
просторова уява	0,53	0,76	$p \leq 0,05$

Примітка: *p* – асимптотичне значення, значущість *t*-критерію (*p*-рівень).

За методикою «Типи мислення» (у модифікації Резанкіної) визначено особливості прояву типів мислення досліджуваних – майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ (табл. 4.).

Таблиця 4

Сформованість типів мислення майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Типи мислення	Жінки (М±σ)	Чоловіки (М±σ)	<i>p</i>
абстрактно-символічне	5,2±1,9	6,9±2,3	$p \leq 0,01$
словесно-логічне	6,5±2,1	6,2±1,8	–
наочно-образне	5,7±1,8	4,5±1,7	$p \leq 0,05$
креативне	6,3±2,2	6,1±1,3	–
предметно-дійове	4,6±1,4	5,7±1,5	$p \leq 0,05$

Примітка: *p* – асимптотичне значення, значущість *t*-критерію (*p*-рівень).

Результати дослідження розвиненості типів мислення майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ показали, що загалом існують значущі відмінності проявів типів мислення в групах жінок і чоловіків. Так, абстрактно-символічне мислення, яке необхідне в аналітичній діяльності, виявилось значущо більш розвиненим у чоловіків ($6,9 \pm 2,3$) у порівнянні з жінками ($5,2 \pm 1,9$, $p \leq 0,01$). У групі чоловіків цей рівень є високим і дозволяє їм у процесі професійної діяльності засвоювати інформацію за допомогою формалізованого кодування й оперування більш ефективно ніж жінкам з середнім його рівнем, що дає змогу висувати гіпотетичні припущення стосовно розвитку подій, прогнозування тощо.

Результати за «Методикою діагностики практичної спрямованості мислення» Урванцева – Володіної показали особливості розвиненості практичної спрямованості мислення досліджуваних груп майбутніх фахівців ДПСУ (табл. 5.)

Таблиця 5

Практична спрямованість мислення майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Рівень виразності	Жінки (М±σ)	Чоловіки (М±σ)	<i>p</i>
високий	28,5±5,4	31,6±5,9	$p \leq 0,05$
середній	17,6±4,7	22,3±4,2	$p \leq 0,01$
низький	14,1±3,8	13,8±4,1	–

Примітка: *p* – асимптотичне значення, значущість *t*-критерію (*p*-рівень).

Отримані результати по групах досліджуваних засвідчили, що існують статистичними значущі відмінності в показниках практичної спрямованості мислення, зокрема у жінок ($28,5 \pm 5,4$) за високим рівнем розвиненості виявився значущо нижчим за чоловіків ($31,6 \pm 5,9$, $p \leq 0,05$). За середнім рівнем розвиненості практичної спрямованості мислення у групі чоловіків було виявлено значущо вищий його показник ($22,3 \pm 4,2$, $p \leq 0,01$) за групу жінок ($17,6 \pm 4,7$). За низьким рівнем розвитку практичної спрямованості мислення між досліджуваними групами не виявлено значущих відмінностей.

Результати дослідження за методикою «Професійно-особистісний опитувальник» Петрова дозволили простежити переважаючу орієнтацію в спрямованості студентів. З'ясовано, що існують суттєві відмінності щодо особливостей військово-професійної спрямованості та прояву схильностей до основних різновидів спеціальностей. Так, для чоловіків більш виразними виявилися командні спеціальності ($6,8 \pm 1,3$), які у жінок проявилися на низькому рівні ($3,5 \pm 1,1$, $p \leq 0,01$).

Таблиця 6

Характеристика спрямованості майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Класи спеціальностей	Жінки ($M \pm \sigma$)	Чоловіки ($M \pm \sigma$)	p
командні	$3,5 \pm 1,1$	$6,8 \pm 1,3$	$p \leq 0,01$
операторські	$6,2 \pm 1,4$	$5,1 \pm 1,5$	$p \leq 0,05$
зв'язку та спостереження	$5,4 \pm 2,1$	$5,7 \pm 2,2$	–
водійські	$3,9 \pm 0,9$	$6,5 \pm 1,3$	$p \leq 0,01$
спеціального призначення	$2,1 \pm 0,5$	$5,6 \pm 2,2$	$p \leq 0,01$
технологічні	$5,5 \pm 2,1$	$4,3 \pm 1,1$	$p \leq 0,05$

Примітка: p – асимптотичне значення, значущість t -критерію (p -рівень).

Водночас прояв схильностей до операторських спеціальностей у жінок значущо більш виразний ($6,2 \pm 1,4$, $p \leq 0,05$) за чоловіків ($5,1 \pm 1,5$). Вони показали статистично значущо вищий прояв схильностей і до технологічних спеціальностей ($5,5 \pm 2,1$, $p \leq 0,05$) порівняно з чоловіками ($4,3 \pm 1,1$), які в свою чергу виявилися більш схильними до водійських спеціальностей ($6,5 \pm 1,3$, $p \leq 0,01$) і спеціальностей спеціального призначення ($5,6 \pm 2,2$, $p \leq 0,01$), які у жінок виявилися не пристижними. Водночас і чоловіки, і жінки показали достатньо високий рівень схильностей до вибору спеціальностей зв'язку та спостереження ($5,7 \pm 2,2$; $5,4 \pm 2,1$), які значущо не відрізняються по групах.

Аналіз результатів дослідження за «Методикою визначення стресостійкості і соціальної адаптації» Холмса і Раге дозволив виявити відмінності по групах (табл. 7.).

Таблиця 7

Сформованість стресостійкості та соціальної адаптації майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Рівні	Жінки ($M \pm \sigma$)	Чоловіки ($M \pm \sigma$)	p
високий	$167,6 \pm 18,9$	$158,5 \pm 22,6$	$p \leq 0,05$
пороговий	$241,8 \pm 23,2$	$256,9 \pm 27,4$	$p \leq 0,05$
низький (вразливий)	$312,4 \pm 35,7$	$315,2 \pm 36,3$	–

Примітка: p – асимптотичне значення, значущість t -критерію (p -рівень).

Отримані результати показали, що в групі жінок показники високого рівня стресостійкості та соціальної адаптації значущо вищі ($167,6 \pm 18,9$, $p \leq 0,05$) ніж у вибірці чоловіків ($158,5 \pm 22,6$). За пороговим рівнем стресостійкості та соціальної адаптації в групі жінок результати виявилися значущо нижчими ($241,8 \pm 23,2$, $p \leq 0,05$) за показники у групі чоловіків ($256,9 \pm 27,4$). Ступінь опірності стресу в осіб з низьким рівнем стресостійкості немає гендерної специфіки. У осіб цієї групи цей рівень є граничним, що може бути зумовлено їх індивідуально-типологічними особливостями.

За методикою «Діагностики комунікативних та організаторських схильностей» (КОС-2) виявлено особливості сформованості організаторських і комунікативних якостей майбутніх фахівців (див. табл. 8.).

Таблиця 8

Сформованість комунікативних та організаторських схильностей майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Схильності	Жінки (M±σ)	Чоловіки (M±σ)	p
комунікативні схильності	16,8±4,7	14,9±3,9	p≤0,01
організаторські схильності	12,5±4,3	16,7±5,1	p≤0,01

Примітка: p – асимптотичне значення, значущість t-критерію (p-рівень).

Отримані емпіричні результати показують, що студенти, що навчаються за вказаним напрямком водять достатньо високим рівнем комунікативних схильностей, водночас у жінок він виявився значущо вищим (16,8±4,7) у порівнянні з чоловіками (14,9±3,9, p≤0,01), що свідчить про їх здатність орієнтуватися в новій обстановці, швидко вступати в контакт, прагнення розширити коло своїх знайомих, допомагати оточенню, проявляти ініціативу в спілкуванні. Водночас у чоловіків виявлено значущо більш розвинені організаторські схильності (16,7±5,1, p≤0,01) у порівнянні зі жінками (12,5±4,3).

За методикою «Дослідження локалізації контролю особистості» – модифікований опитувальник «ЛК» Ксенофонтової виявлено особливості розвитку локусу контролю майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ (див. табл. 9.).

Таблиця 9

Сформованість локусу контролю майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Шкали	Жінки (M±σ)	Чоловіки (M±σ)	p
загальна інтернальність	33,5±5,3	34,7±4,7	p≤0,05
інтернальність у сфері досягнень	5,9±2,1	6,8±3,2	p≤0,05
інтернальність у сфері невдач	6,1±2,3	5,9±2,2	–
інтернальність у професійній діяльності	10,4±4,6	11,7±4,1	p≤0,05
готовність до подолання труднощів	5,4±2,5	5,8±1,9	–
готовність до планування, здійснення й відповідальності	6,8±2,4	5,4±2,1	p≤0,01

Примітка: p – асимптотичне значення, значущість t-критерію (p-рівень).

За шкалою загальної інтернальності досліджувані групи респондентів показали достатньо високу сформованість прояву інтернальності, водночас у чоловіків (34,7±4,7) він виявився вищим за жінок (33,5±5,3, p≤0,05). За шкалою інтернальності у сфері досягнень у групі чоловіків виявлено значно вищий її рівень (6,8±3,2) за жінок (5,9±2,1, p≤0,05). За шкалою інтернальності у сфері невдач досліджувані групи не показали значущих відмінностей. Результати за шкалою інтернальності в професійній діяльності показали, що в групі чоловіків – майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ – виявлено значно вищий її рівень (11,7±4,1) за жінок (10,4±4,6, p≤0,05). При цьому обидві групи досліджуваних упевнені, що отримані ними успіхи та досягнення в професійній діяльності залежать від якості виконуваних ними дій, втім у чоловіків цей результат вище. За шкалою готовності до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів, в групах майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ не виявлено значущих відмінностей зі достатньо високим рівнем сформованості даного показника як у чоловіків (5,8±1,9), так і жінок (5,4±2,5). Це свідчить, що вони на високому рівні виявляють готовність до майбутньої специфічної діяльності молодших інспекторів прикордонної служби, та дає підстави зазначити про високу відповідальність, яку вони покладають на себе при подоланні труднощів у професійній діяльності. За шкалою Готовності до самостійного планування, здійснення діяльності і відповідальності за неї жінки – майбутні

молодші спеціалісти ДПСУ – показали значущо вищий рівень ($6,8 \pm 2,4$, $p \leq 0,01$) за чоловіків ($5,4 \pm 2,1$).

З отриманих результатів опитувальників «Мотивація успіху та страх невдачі» Реана ми спостерігаємо, що для жіночої вибірки більш характерною є мотиваційна тенденція ближче до орієнтації на досягнення успіху ($13,8 \pm 4,2$), тоді як у групі чоловіків вона є значущо виразною ($15,4 \pm 5,2$).

Дослідження показників саморегуляції поведінки за опитувальником Моросанової «Стильові особливості саморегуляції поведінки – ССП-98» дозволило визначити індивідуальні профілі в виділених групах досліджуваних – майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ (див. табл. 10).

Таблиця 10

Індивідуальні профілі саморегуляції майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Шкала регуляції	Жінки (M±σ)	Чоловіки (M±σ)	p
Планування (Пл)	6,8±2,1	5,4±2,3	p≤0,05
Моделювання (М)	4,2±1,3	6,2±1,2	p≤0,01
Програмування (Пр)	7,2±2,4	5,1±1,3	p≤0,01
Оцінка результатів (Ор)	5,7±1,8	7,1±2,2	p≤0,05
Гнучкість (Г)	5,8±1,4	6,9±2,1	p≤0,05
Самостійність (С)	5,7±1,4	5,5±2,2	–
Загальний рівень	35,2±5,2	36,3±6,1	p≤0,05

Примітка: p – рівень значущості відмінностей за t-критерієм Стюдента

З метою розкриття взаємозв'язку між досліджуваними змістовими характеристиками професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – військовослужбовців ДПСУ було проведено кореляційний аналіз Пірсона (дитабл. 11–12).

Таблиця 11

Кореляційні зв'язки змістових характеристик професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ

Показники	Розумові здібності	Здатність до узагальнення	Гнучкість мислення	Емоційність (відволікання)	Точність, концентрація	Словесно-логічне	Наочно-образне	Креативне	Практична спрямованість
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
на себе (НС)	–	–	–	0,729**	–	0,465*	–	–	-0,432*
на взаємодію (ВД)	0,457*	0,513*	–	–	–	0,437*	0,418*	0,447*	0,487*
операторські	0,645**	–	0,508*	-0,425*	0,798**	–	–	–	0,456*
зв'язку та спостереження	0,421*	–	–	-0,415*	0,416*	–	0,424*	0,422*	0,462*
технологічні	0,571**	0,452*	–	–	0,454*	–	0,437*	0,417*	0,435*
комунікативні схильності	–	–	–	0,715**	–	0,812**	–	–	–
загальна інтернальність	0,623**	0,532*	0,497*	–	–	–	0,443*	0,461*	0,483*
інтернальність у сфері невдач	–	–	0,442*	0,734**	-0,422*	0,431*	–	0,627**	–
готовність до подолання труднощів	–	0,685**	0,438*	-0,433*	–	0,445*	0,426*	–	0,452*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
готовність до планування, здійснення й відповідальності	0,402*	0,692**	0,416*	—	—	0,423*	0,433*	0,458*	0,774**
планування (Пл)	0,741**	0,422*	0,527*	—	—	0,429*	0,448*	0,456*	0,759**
програмування (Пр)	0,412*	0,453*	0,519*	-0,426*	0,488*	—	—	0,439*	0,412*
загальна саморегуляція	—	—	0,489*	0,785*	—	—	0,451*	0,674**	0,425*

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (2-сторон.)

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (2-сторон.)

Результати кореляційного аналізу показали наявність значущих зв'язків між змістовими характеристиками професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ.

Так найбільш актуальні прямі взаємозв'язки зазначених показників свідчать про суттєвий взаємовплив вказаних характеристик професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ й тенденцію детермінації зростання однієї характеристики за умови підвищення показника іншої. Зворотні ж зв'язки свідчать про обернену тенденцію взаємного впливу показників.

Таблиця 12

Кореляційні зв'язки змістових характеристик чоловіків – майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

Показники	Швидкість мислення	Розумові здібності	Здатність до узагальнення	Гнучкість мислення	Здатність до переключення	Точність, концентрація	Просторова уява	Практична спрямованість	Абстрактно-символічне	Словесно-логічне	Креативне
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
на завдання (НЗ)	0,744*	0,455*	0,511*	0,841*	-0,423*	0,452*	0,532*	0,845*	—	0,432*	0,478*
мотивація успіху	—	0,485*	0,434*	0,422*	-0,513*	—	—	0,793*	—	0,488*	0,778*
командні спеціальності	0,816*	0,468*	0,518*	0,527*	0,522*	0,785*	0,517*	0,824*	0,477*	0,522*	0,562*
зв'язку та спостереження	0,455*	0,477*	0,474*	—	—	0,745*	—	—	0,844*	—	—
водійські спеціальності	0,814*	0,452*	0,521*	0,453*	0,747*	0,814*	0,468*	0,455*	—	—	—
спеціального призначення	0,833*	0,465*	0,543*	0,513*	0,843*	0,823*	0,475*	0,462*	0,534*	0,572*	0,645*
організаторські схильності	0,452*	0,844*	0,745*	0,448*	0,535*	—	—	0,832*	0,475*	0,488*	0,458*
стресостійкість	0,426*	—	—	0,511*	0,524*	-0,421*	0,529*	0,419*	—	0,497*	0,524*
загальна інтернальність	—	0,874*	0,439*	—	-0,438*	0,472*	—	0,798*	0,541*	0,512*	—
інтернальність у сфері досягнень	—	—	0,456*	—	—	0,452*	—	0,822*	0,467*	0,546*	0,612*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
інтернальність у професійній діяльності	0,489*	0,798* *	0,429*	0,474*	-0,418*	0,437*	—	0,431*	0,485*	0,455* *	0,475*
готовність до подолання труднощів	—	—	—	0,814* *	0,796* *	—	0,512* *	0,532*	0,456*	—	0,578*
моделювання (М)	—	0,466*	0,486*	—	—	0,522*	0,469* *	0,848* *	—	—	0,622*
оцінка результатів (Ор)	0,477*	0,435*	0,432*	0,426*	—	—	—	0,769* *	—	0,545* *	—
гнучкість (Г)	0,468*	—	—	0,748* *	0,478*	-0,452*	—	0,444*	—	—	0,547*
загальна саморегуляція	0,459*	0,452*	—	0,839* *	0,875* *	—	0,476* *	—	—	—	0,623*

**. Кореляція значуща на рівні 0,01 (2-сторон.)

*. Кореляція значуща на рівні 0,05 (2-сторон.)

Результати кореляційного аналізу показали наявність значущих зв'язків між змістовими характеристиками професійного мислення чоловіків – майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ.

Таким чином, найбільш значущі прямі взаємозв'язки зазначених характеристик професійного мислення свідчать про суттєвий взаємовплив вказаних показників у чоловіків – майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ й тенденцію детермінації зростання однієї характеристики за умови підвищення показника іншої. Зворотні ж зв'язки свідчать про обернену тенденцію взаємного впливу показників.

З метою визначення діагностичних факторів, що обумовлюють сутнісний зміст ПМ майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ, в основі яких лежать їх індивідуально-психологічні особливості, пов'язані у тому числі з ефективністю адміністративно-юрисдикційної діяльності щодо забезпечення прикордонного контролю молодшими інспекторами прикордонної служби, було проведено факторний аналіз отриманих показників. Результати факторного аналізу наведено в таблиці 13.

Таблиця 13

Факторні навантаження показників професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ

№ з/п	Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
1	2	3	4	5
1.	швидкість мислення	—	—	0,755
2.	розумові здібності	—	0,458	0,732
3.	здатність до узагальнення	0,452	—	0,689
4.	гнучкість мислення	—	—	0,746
5.	здатність до переключення	—	0,762	—
6.	емоційність (відволікання)	0,587	—	—
7.	точність, концентрація	—	—	0,698
8.	просторова уява	—	0,398	0,654
9.	практична спрямованість мислення	—	0,445	0,776
10.	спрямованість на себе (НС)	0,645	—	—
11.	спрямованість на взаємодію (ВД)	—	0,736	—
12.	спрямованість на завдання (НЗ)	—	—	0,756
13.	мотивація досягнення успіху	—	0,543	0,622
14.	мотивація уникнення невдачі	0,687	—	—
15.	абстрактно-символічне мислення	—	0,398	—

1	2	3	4	5
16.	словесно-логічне мислення	—	0,764	—
17.	наочно-образне мислення	0,754	—	—
18.	креативне мислення	—	0,498	0,758
19.	предметно-дійове мислення	0,698	—	—
20.	командні спеціальності	—	—	0,545
21.	операторські спеціальності	—	0,421	—
22.	зв'язку та спостереження	0,432	—	0,635
23.	водійські спеціальності	—	0,523	—
24.	спеціального призначення	—	0,479	—
25.	технологічні спеціальності	—	—	0,598
26.	комунікативні схильності	0,596	0,428	—
27.	організаторські схильності	—	0,475	0,784
28.	стресостійкість та соціальна адаптація	—	0,467	0,736
29.	загальна інтернальність	—	0,413	0,675
30.	інтернальність у сфері досягнень	—	0,527	0,623
31.	інтернальність у сфері невдач	0,645	—	—
32.	інтернальність у професійній діяльності	—	—	0,644
33.	готовність до подолання труднощів	—	0,681	—
34.	готовність до планування, здійснення й відповідальності	—	—	0,398
35.	планування (Пл)	—	0,512	0,623
36.	моделювання (М)	—	0,742	—
37.	програмування (Пр)	—	—	0,598
38.	оцінка результатів (Ор)	0,754	—	0,315
39.	гнучкість (Г)	0,328	—	0,612
40.	самостійність (С)	0,659	0,397	—
41.	загальна саморегуляція	—	0,423	0,533

Факторний аналіз з варімакс-обертанням дозволив виявити найбільш вагомими три фактори із відсотком загальної дисперсії 64,3%. Виявлені фактори відображають сутнісний зміст психологічних особливостей професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів ДПСУ.

Перший фактор було визначено як *«Адаптаційно-орієнтувальний тип»*. Він має найбільший відсоток від загальної дисперсії (25,8%) й об'єднує в собі такі виразні показники професійного мислення як: «здатність до узагальнення» (0,452), «емоційність (відволікання)» (0,587), «спрямованість на себе» (0,645), «мотивація уникнення невдачі» (0,687), «наочно-образне мислення» (0,754), «предметно-дійове мислення» (0,698), «схильність до військових спеціальностей зв'язку та спостереження» (0,432), «комунікативні схильності» (0,596), «інтернальність у сфері невдач» (0,645), «оцінка і корекція результатів діяльності» (0,745), «гнучкість» (0,328), «самостійність» (0,659).

Другий фактор отримав назву *«Ресурсно-рефлексивний тип»* професійного мислення (24,5%), до якого увійшли такі показники, як: «розумові здібності» (0,458), «здатність до переключення» (0,762), «просторова уява» (0,398), «практична спрямованість мислення» (0,445), «спрямованість на взаємодію» (0,736), «мотивація досягнення успіху» (0,543), «абстрактно-символічне мислення» (0,398), «словесно-логічне мислення» (0,764), «креативне мислення» (0,498), «схильність до операторських військових спеціальностей» (0,421), «схильність до водійських спеціальностей» (0,523), «схильність до військових спеціальностей спеціального призначення» (0,479), «комунікативні схильності» (0,428), «організаторські схильності» (0,475), «стресостійкість та соціальна адаптація» (0,467), «загальна інтернальність» (0,413), «інтернальність у сфері досягнень» (0,527), «готовність до подолання труднощів» (0,681), «планування цілей» (0,512), «моделювання значущих умов їх досягнення» (0,742), «самостійність» (0,397), «загальна саморегуляція» (0,423).

Третій фактор позначений нами як «*Продуктивно-творчий тип*» професійного мислення із загальною дисперсією (15,6%) об'єднав такі показники: «швидкість мислення» (0,755), «розумові здібності» (0,732), «здатність до узагальнення» (0,689), «гнучкість мислення» (0,746), «точність та швидкість сприйняття, розподіл і концентрація уваги» (0,698), «просторова уява» (0,654), «практична спрямованість мислення» (0,776), «спрямованість на завдання» (0,756), «мотивація досягнення успіху» (0,622), «креативне мислення» (0,758), «схильність до командних військових спеціальностей» (0,545), «схильність до військових спеціальностей зв'язку та спостереження» (0,635), «схильність до технологічних військових спеціальностей» (0,598), «організаторські схильності» (0,784), «стресостійкість та соціальна адаптація» (0,736), «загальна інтернальність» (0,675), «інтернальність у сфері досягнень» (0,623), «інтернальність у професійній діяльності» (0,644), «готовність до планування, здійснення й відповідальності» (0,398), «планування цілей» (0,623), «програмування дій» (0,598), «оцінка і корекція результатів діяльності» (0,315), «гнучкість» (0,612), «загальна саморегуляція» (0,533). Таким чином у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ найбільш виразним виявлений адаптаційно-орієнтувальний тип професійного мислення (43%), менш виразним проявляється ресурсно-рефлексивний тип (38,5%), а найменш виразним – продуктивно-творчий тип професійного мислення (18,5%).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отримані результати дають підстави визначити, що враховуючи змістове навантаження показників, які відображають характеристики кожного з виявлених типів професійного мислення майбутніх молодших інспекторів прикордонної служби, найбільш ефективним типом мислення є саме продуктивно-творчий тип, який здатний забезпечити повноцінно проведення адміністративно-юрисдикційної діяльності щодо забезпечення прикордонного контролю, спроможність до організації та узгодження дій як із своїми колегами, так і старшими начальниками. В меншому ступені відповідають професійним вимогам показники ресурсно-рефлексивного типу мислення. Психологічні особливості ж адаптаційно-орієнтувального типу професійного мислення задовольняють лише початковий етап оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками майбутнього фахівця щодо здійснення ефективного прикордонного контролю.

Таким чином, виявлений розподіл дозволяє зробити висновок про необхідність формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ за допомогою психологічних методів та засобів оптимізації його розвитку.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Байдулін, В. Б., Злочевська, Л. С., & Торчевська, Н. В. (2019). *Як планувати власну професійну кар'єру: Методичні рекомендації*. Київ: ІПТО НАПН України.
- Максименко, С. Д., & Носенко, Е. Л. (2008). *Експериментальна психологія: Підручник*. Київ: Центр учбової літератури.
- Моргун, В. Ф., & Тітов, І. Г. (2012). *Основи психологічної діагностики: Підручник*. Київ: Видавничий Дім «Слово».
- Робоча навчальна програма підготовки молодших інспекторів прикордонної служби 2 категорії з терміном підготовки 3 місяці у Головному центрі підготовки особового складу. (2018). Черкаси: Головний центр підготовки особового складу ДПСУ ім. І. Момота.
- Робоча навчальна програма підготовки за спеціальністю «Молодший інспектор прикордонної служби» в рамках проекту «Нове обличчя кордону». (2018). Черкаси: Головний центр підготовки особового складу ДПСУ ім. І. Момота.

REFERENCES

- Baidulin, V. B., Zlochevska, L. S., & Torchevska, N. V. (2019). *Yak planuvaty vlasnu profesiinu kariyeru: Metodychni rekomendatsii [How to plan your own professional career: Guidelines]*. Kyiv: IPTO NAPN Ukraine. (in Ukrainian).
- Maksymenko, S. D., & Nosenko, E. L. (2008). *Eksperymentalna psykholohiia: Pidruchnyk [Experimental psychology: Textbook]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian).
- Morhun, V. F., & Titov, I. H. (2012). *Osnovy psykholohichnoi diahnostyky: Pidruchnyk [Basic sof*

- psychological diagnostics: Textbook*]. Kyiv: Vydavnychii Dim «Slovo». (in Ukrainian).
- Robocha navchalna prohrama pidhotovky molodshykh inspektoriv prykordonnoi sluzhby 2 katehorii z terminom pidhotovky 3 misiatsi u Holovnomu tsentri pidhotovky osobovoho skladu [Curriculum for junior border inspectors of the 2nd category with a training period of 3 months at the Main Personnel Training Center]* (2018). Cherkasy: Holovnyi tsentr pidhotovky osobovoho skladu DPSU im. I. Momota. (in Ukrainian).
- Robocha navchalna prohrama pidhotovky za spetsialnistiu «Molodshyi inspektor prykor donnoisluzhby» v ramkakh proektu «Nove oblychchia kordonu» [Work program of training in the specialty "Junior Border Inspector" with in the project "New Frontier Face"]* (2018). Cherkasy: Holovnyi tsentr pidhotovky osobovoho skladu DPSU im. I. Momota. (in Ukrainian).

RESULTS OF THE EMPIRICAL RESEARCH ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL THINKING IN THE FUTURE YOUNGER SPECIALISTS - WOMEN OF THE SERVICE SERVICE

Oksana Shemchuk,

Applicant for the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bogdan Khmelnytsky
va.shem@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-0641-0313>

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi14.175

RESULTS OF THE EMPIRICAL RESEARCH ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL THINKING IN THE FUTURE YOUNGER SPECIALISTS - WOMEN OF THE SERVICE SERVICE

Abstract. The publication outlines the results of an empirical study of the formation of professional thinking in future junior specialists - women servicemen of the State Border Guard Service of Ukraine. Under the empirics of forming professional thinking in future junior specialists - women servicemen of the State Border Guard Service of Ukraine, we investigated practical aspects of scientific organization, collecting empirical information, comprehending the results of observations and experiments, opening empirical laws, forming classifications.

The results obtained indicate that, given the substantive load of indicators that reflect the characteristics of each of the identified types of professional thinking of future Border Inspectors, the most effective type of thinking is the productive and creative type, which is able to ensure full implementation of administrative and legal support control, the ability to organize and coordinate actions both their colleagues and senior leaders. To a lesser extent, indicators of resource-reflective type of thinking meet professional requirements. Psychological features of the same adaptation-orientation type of professional thinking satisfy only the initial stage of mastering the professional knowledge, skills and skills of the future specialist in the implementation of effective border control. Thus, the revealed distribution makes it possible to conclude that it is necessary to form professional thinking in future junior specialists - women servicemen of the State Border Service of Ukraine by means of psychological methods and means of optimizing its development.

Key words: professional activity, professional thinking, empirical research.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2020 р.